

FoU_iväst GR

Jubileumskonferens 16 september 2009

Från Fattigsverige till välfärdssamhälle i ekonomisk kris

Jan Hallberg inledde FoU i Väst/GR:s jubileumskonferens på temat ”Från Fattigsverige till välfärdssamhälle i ekonomisk kris”. Cirka 150 personer deltog under denna den andra jubileumskonferensen med anledning av att FoU i Väst/GR fyller 10 år.

–Den här konferensen handlar om människor. Det har alltid funnits människor som varit fattiga och vissa grupper har alltid varit särskilt utsatta. I dagarna är det ett år sedan finanskrisen bröt ut och då kan man undra vad det betyder för redan utsatta människor, sa Elisabeth Hajtowitz apropå konferensens tema. Elisabeth har varit chef för FoU i Väst/GR sedan starten för tio år sedan.

–Av 1871 års fattigvårdsutredning framgår att den plikt kommunen har att uppfylla är ej en plikt mot den fattige utan mot staten. Fundera på det: Är vi på väg mot detta nu också?

Konferensens moderator Bengt Andersson, fd

socialdirektör vid Länsstyrelsen i Västra Götaland, levererade åtskilliga tankeställare under dagen.

Unga drabbas

Maria Danielsson är socialmedicinare och huvudredaktör för Folkhälsorapporten som görs vart fjärde år på uppdrag av regeringen. Folkhälsorapporten finns på Socialstyrelsens webbplats, www.socialstyrelsen.se.

MARIA KONSTATERADE att det ännu är för tidigt att uttala sig om och i så fall hur den nuvarande ekonomiska krisen påverkar folkhälsan. Statistik saknas fortfarande. Men en tillbakablick på 90-talet kan ge en vink om vilka grupper som kan komma att påverkas.

–Den krisen drabbade i synnerhet ungdomar. Se till exempel på yngre som dör i förtid, det handlar då främst om självmord och olyckor. Och självmordsförsöken har ökat dramatiskt under 90-talet bland yngre, sa Maria.

En annan viktig förändring som hon lyfte fram, är den ökade alkoholkonsumtionen bland ungdomar.

En tydlig trend sedan 90-talet är också att allt fler människor vittnar om nedsatt psykiskt välbefinnande. Mest remarkabelt är detta bland ungdomar, enligt Maria.

Folkhälsan har utvecklats på olika sätt för olika grupper sedan krisåren på 90-talet. För de äldsta har folkhälsan förbättrats, medan det är tydligt att det psykiska välbefinnandet försämrats för unga och människor i förvärvsaktiv ålder.

–Vi har sett hur hårt 90-talskrisen drabbade ungdomar och jag hoppas att de inte får ta den största smällen igen. Men så verkar tyvärr inte vara fallet, avslutade Maria. ■

Maria Danielsson

Ekonomiska kriser förr och nu och globaliseringens konsekvenser

Birgit Karlsson är docent i ekonomisk historia vid Handelshögskolan/Göteborgs universitet. Hon beskrev i sin föreläsning hur statens roll förändrats under de ekonomiska kriserna på 1900-talet.

SYNEN PÅ MARKNADEN, att den ska klara sig själv, förändrades under 1930-talskrisen. Liberalismen ersattes av keynesianism. Marknadsekonomi accepterades, men staten måste stimulera efterfrågan i dåliga tider och strama åt i goda.

–Att synen på statens roll förändrades berodde på demokratiska genombrott i många länder. Politiker i en demokrati kan inte sitta och säga att man inte kan göra något åt problemen, folk kräver att regeringen ingriper, sa Birgit.

I slutet av 1930-talet utformades en ny ekonomisk politik i Sverige, som betonade efterfrågans roll i utvecklingen. Fokus låg inte enbart på att producera utan även på att konsumera och klarade inte marknaden av detta måste staten gå in.

Under 1950- och 60-talen byggdes en välfärdsmodell med generell välfärd upp, samtidigt som

arbetarrörelsen betonade ekonomisk tillväxt, full sysselsättning och rättvis fördelning. Perioden präglades av en keynesiansk ekonomi, där staten stimulerar om ekonomin saktar ner och i goda tider stramar åt.

Oljekrisen 1973 fick stora konsekvenser för svensk basindustri och staten gick in med stöd till varvs- och stålindustrin. Sverige lyckades hålla arbetslösheten på en jämförelsevis låg nivå, men inflationen blev väldigt hög.

–Till skillnad från 1930-talet var Sverige ganska ensamt om att välja den här vägen, i andra länder fruktade man inflationen och accepterade därför arbetslösheten på ett annat sätt, sa Birgit.

Denna monetaristiska ekonomiska politik fick genomslag i många länder på 80-talet. Retoriken gick ut på att staten gjort för mycket – förstört marknaden – och därför krävdes avreglering.

–I början av 1990-talet hinner verkligheten ikapp Sverige. Inflationen är högre än i omvärlden, det finns inget förtroende för den svenska valutan som utsätts för spekulation och detta leder till en svår finanskris. Det Sverige tvingas göra är att acceptera arbetslösheten för att bekämpa inflationen och göra stora besparingar i offentlig sektor, sa Birgit.

Vad kan vi då lära av historien?

–Staten behövs, det behövs en tilltro till det finansiella systemet och det är viktigt att hålla efterfrågan uppe och stötta företagen. Det man ser idag är att det är omöjligt att göra det ensamt, det krävs en internationell mobilisering och det är omöjligt för ett enskilt land att avvika, sa Birgit. ■

Birgit Karlsson

I skuggan av välfärden – femton röster om att vara sjuk och beroende av socialbidrag

Birgitta Lindkvist presenterade en FoU-studie som hon gjort tillsammans med kollegorna Christian Brunsson och Mats Peterson. De har alla en bakgrund som socialarbetare i Biskopsgården och med sin rapport vill de synliggöra situationen för och ge röst åt människor som på grund av att de är sjuka lever på socialbidrag.

FEMTON PERSONER INTERVJUADES om sina upplevelser av kontakten med arbetsförmedlingen, försäkringskassan, socialtjänsten och sjukvården, hur de ser på sina möjligheter och hinder och hur de förstår respektive inte förstår information från olika myndigheter.

– När vi läste intervjuerna blev vi djupt berörda, säger Birgitta.

Birgitta Lindkvist
och Peter Dellgran.

Hon gav ett par exempel från intervjuerna:

Försäkringskassan snackar ett språk, socialen ett annat, läkarna ett språk. Dom förstår inte varandra. Den ena skriver så, den andra fattar inte det, för den vill ha det skrivet på ett annat sätt. Läkarna skriver ännu på ett annat sätt, dom fattar ingenting.

...om myndigheterna undrar om varandra eller någonting, så är det ju bäst att de ring-er varandra. För annars blir det så att den ena kastar pappren på mig, sedan den andra och allt korsar varandra. Och jag sitter bara och får ont i huvudet.

Birgitta summerade: Detta är en utsatt grupp! Kraven är stora på att individen ska vara flexibel, samtidigt som otydliga myndigheter uppfattas som godtyckliga. Individen fragmentiseras, ingen tar helhetsansvaret och beslut och bedömningar förklaras inte. Individen måste göras delaktig i planeringen – annars hamnar hon utanför. Myndigheterna har makt, de intervjuade har begränsade möjligheter och är beroende av myndigheterna.

– Vår slutsats är att varken försäkringskassan, vården, socialtjänsten eller arbetsförmedlingen är anpassade efter de mest utsatta, varken var för sig ►

► eller sammantaget, sa Birgitta.

Vad behövs då för att förbättra situationen?

– Vi vet egentligen inte, men vi har diskuterat – och ta gärna med denna diskussion hem! Vi tror att det behövs flexibla myndigheter och tydliga beslut som kan förstås. Myndigheterna måste även anpassas efter de som är mest utsatta och ta ansvar för att information, regler, beslut och insatser uppfattas korrekt, avslutade Birgitta.

Rapporten *I skuggan av välfärden – femton röster om att vara sjuk och beroende av socialbidrag* finns att ladda ner på www.grkom.se/fouivast. ■

”En käftsmäll för oss alla”

Så beskrev Peter Dellgran, *Institutionen för socialt arbete och CEFOS (Centrum för forskning om offentlig sektor)*, Göteborgs universitet, resultatet av den rapport som Birgitta Lindqvist från Biskopsgården i Göteborg berättade om.

PETER GAV OCKSÅ i sin föreläsning synpunkter på det sociala arbetets professionalisering, speciellt med avseende på fattigdomsfrågan i Sverige. Biskopsgårdens rapport belyser en grupp som kan betraktas som en av de allra fattigaste i Sverige och de intervjuade personerna förmedlar hur det svenska socialpolitiska systemet uppfattas när det fungerar som allra sämst.

Att organisationer inte kan samordna sig eller göra sig begripliga måste betraktas som allvarliga tillkortakommanden för ett välfärdssamhälle. Konsekvensen av en högre grad av professionalisering kan bli att personal flyr vissa arbetsuppgifter. Men i Biskopsgården har en grupp anställda istället sökt utveckla sin profession genom att undersöka sin egen praktik och sina klienters livsvärldar. Peter hoppas få se många fler exempel på detta och anser att FoU-verksamheten har en viktig roll att fylla här. ■

Att säljas till lägstbjudande

Anna Meeuwisse är professor i socialt arbete vid Lunds universitet.

HON GAV EN BLICK bakåt i tiden genom att visa brottstycken ur en film om Axel Andersson från Vena socken i Småland, som 13 gånger auktionerades ut till lägstbjudande. Första gången han bortackorderades var han 6 år gammal. Först när han fullgjort sin skolplikt och kunde börja som dräng, slutade hans karriär som auktionsvara.

En förklaring till att människor såldes till lägstbjudande på det här sättet, var att fattigvårdsutgifterna var betungande för kommunerna.

Men kring det förra sekelskiftet började kritiska röster höjas mot hur fattigvården såg ut, bland annat bortackordering kritiserades hårt, och 1918 förbjöds fenomenet.

Man vet mycket lite om vilka köparna av de utackorderade barnen var, men mycket tyder på att fattiga köpte fattiga, som ett sätt att genom ersättningen som utgick få det lite bättre.

– Det har hänt mycket på 100 år, men allt har inte blivit bra, förhållandena för fosterbarn är fortfarande problematiska. De får sämre utbildning, är oftare beroende av försörjningsstöd, löper större risk för självmord och så vidare. Jag träffade en medlem i föreningen ”Stulen barndom” som såg filmen om Axel Andersson sa att han kände igen alltihop, så hade hans liv också sett ut. Och då talar vi om modern tid! sa Anna. ■

Anna Meeuwisse

Från fattigvård till kundval

Under det sena 1800-talet var det den argsinta kommandoran som styrde och ställde i fattigstugan. Astrid Lindgren ger i sina berättelser tydliga bilder av detta. Men kommandoran var faktiskt ett hjon hon också, påpekar Gun-Britt Trydegård, som länge forskat kring äldreomsorgens historia.

PÅ DEN TIDEN fanns ingen samhällsrelig äldreomsorgspolitik, utan var och en hade ett eget ansvar. Antingen tog familjen hand om den gamla eller så var det husbonden som hon tjänat som tog sitt ansvar. I sista hand blev hon hänvisad till socknens fattigvård. I fattigstugan fanns en salig blandning folk. Där fanns inga anställda, utan förtroendevalda. Ensamstående mödrar och andra yngre hjon fick hjälpa dem som var äldre. I de större städerna byggdes fattigvårdsanstalter.

År 1906 hölls den första fattigvårdskongressen som drev idéer om en humanare fattigvård. Två år senare utbildades den första kullen fattigvårdsföreståndare. Det var myndiga personer som skulle visas respekt och bestraffning förekom.

År 1918 kom en ny fattigvårdslag, där rotegång och bortauktionering förbjöds. Borgerskapet hade under denna tid så kallade enkehus, som var privata stiftelser med något högre standard.

Ledordet under 1950-talet var hemvård i stället för vårdhem. Efterfrågan blev stor på hemsamariter. Socialminister Gunnar Sträng engagerade hemmafruar i yrket och menade att det räckte med sunt husmorsvett. På så vis kunde medelålders kvinnor som inte stod till arbetsmarknadens förfogande skaffa sig extra ”nålpengar” och göra en allmännyttig välgärning. Lagen om socialhjälp kom 1956 och då började folkhemmet ta form. Ivar Lo Johansson banade väg för den sociala hemhjälpen

Gun-Britt Trydegård

genom sina upprörande bildreportage som visade på bristen på frihet för de gamla. Han talade om det moderna samhällets psykologiska ättesupa.

– 1960-talet var äldreomsorgens guldålder, berättade Gun-Britt Trydegård. Det byggdes långvårds sjukhus och allra mest expanderade hemtjänsten. Det var nästan så att man tvingade på folk hjälp.

Socialtjänstlagen kom 1982 och då fick rätten till bistånd en formell ärendehantering. Biståndshandläggaren blev en viktig myndighetsutövare. Tio år senare kom ädelreformen och äldreomsorgen hamnade på kommunernas bord.

– Sedan dess har ord som nerdragningar, besparingskrav, lönsamhet, effektivitet och ekonomistyrning präglat äldreomsorgen, menade Gun-Britt Trydegård. Hemsjukvård har prioriterats före det sociala innehållet. Hemmet har blivit en vårdplats i institutionsnedläggningens spår.

På 2000-talet har äldreomsorgen blivit en marknad som alla andra. Den upphandlas på entreprenad och de äldre har blivit kunder. Lagen om valfrihet kom så sent som 2009.

– Äldreomsorgen har under senare tid fått beskrik, ofta med all rätt, enligt Gun-Britt Trydegård. Bilden som media visar är ju alltid negativ och jag önskar att det vore en bättre balans mellan positiva och negativa exempel på äldreomsorgen i pressen. ■

Ung, funktionshindrad och som alla andra

Många ungdomar med lätta funktionshinder befinner sig i gränslandet mellan normalitet och avvikelser. De ungdomar som forskarna Elisabeth Olin och Bibbi Ringsby-Jansson beskriver har alla vuxit upp med att de är precis som alla andra. När de står i beredskap att söka jobb tvekar de att söka hjälp eftersom de inte vill tillhöra gruppen med funktionshinder. Samtidigt vet de inte vart de ska vända sig och de är ofta beroende av sin familj eller en annan stark företrädare som kan föra deras talan.

– DET ÄR VIKTIGT att lyssna på hur personerna uppfattar sig själva och sin tillvaro. De måste ges plats. Om en professionell lyssnar på dem stärks deras självkänsla och deras berättelser är en källa till kunskap, påpekade Elisabeth Olin och Bibbi Ringsby-Jansson.

Forskarna uppehåller sig vid vad det ökade antalet diagnoser har fått för konsekvenser i samhället. En positiv konsekvens är att samhället har blivit mer pluralistiskt; tidigare blev funktionshindrade hänvisade till institutioner. En negativ kon-

Elisabeth Olin och
Bibbi Ringsby-Jansson

sekvens är att det ökade antalet diagnoser avskiljer folk.

–Det finns många som väljer att inte ta emot samhällets resurser, då det kräver att de placeras i ett stigmatiserande fack.

Elisabeth Olin och Bibbi Ringsby-Jansson har genomfört en studie bland unga vuxna i åldern 19-29 år med intellektuella eller psykiska funktionshinder och konkreta hjälpbehov. Forskarna har kunnat urskilja tre typer av ungdomar:

- 1) De pragmatiska navigatörerna, som är ganska nöjda med sina liv och omformulerar sina svårigheter till socialt accepterade problem. De utsätter sig inte för situationer som de tror att de inte kan hantera.
- 2) De kritiska utmanarna, är missnöjda med delar av sin livssituation och protesterar mot de sociala konsekvenser som funktionshindret ger. De söker upp och utsätter sig för utmanande situationer – är rebelliska och kämpar för en bättre tillvaro.
- 3) De missförstådda rebellerna, beskriver ofta en svår och kaotisk situation. De beskriver problem som tillfälliga och övergående och söker efter sätt att upprätthålla en tillvaro så lik det normala som möjligt. De söker stöd för sin tolkning av situationen.

Generellt accepterar inte ungdomarna andras kategorisering. De ser i högre grad strukturella förklaringar till sina svårigheter än individuella och de har en stark tilltro till sina egna förmågor att påverka sina liv. För de professionella återstår frågan hur ska vi hitta dessa ungdomar? Och vilken hjälp behöver de? ■

Bättre rik och frisk än fattig och sjuk

Hur ser det ut med sambandet mellan inkomst och hälsa? Monica Åberg Yngwe tar sin utgångspunkt bland babianerna. De är organiserade i sociala hierarkier med en tydlig hackordning. Undersökningar visar att ju lägre position i flocken babianen befinner sig i, desto högre är hans stressnivå, desto mer ledsen är han och desto högre är blodtrycket. Steget till människan visar sig inte vara särskilt stort.

Monica Åberg Yngwe

DEN SÅ KALLADE Whitehall-studien, som startade redan 1967 bland tjänstemän i den brittiska stadsförvaltningen, visade en tydlig hierarki. Ju lägre position desto högre risk för hjärt-kärlsjukdomar. Med en ökad inkomst följer kontroll och valmöjligheter.

Monica Åberg Yngwe beskriver att man kan se på våra ekonomiska resurser som både absoluta och relativa. Den relativa inkomstnivån är vad vi har jämfört med andra. Studier visar att vår hälsa förbättras stadigt över hela inkomstfördelningen, dock mindre i toppen där man så att säga får mindre hälsa för pengarna.

En nestor i ämnet för sociala indikatorer är sociologen Peter Townsend. Begreppet relativ deprivation handlar om att vara fattig jämfört med en referensgrupp. Vad betyder det för min hälsa att jag inte har det som alla andra har? Man kan mäta relativ deprivation på två sätt. Antingen relativt

referensgrupper, som till exempel klasstillhörighet, ålder eller boende, eller genom självskattad deprivation, som relateras till individens egna preferenser. En inkomst lägre än 70 % av medelinkomsten har en markant betydelse bland mäns självskattade hälsa. Däremot anger inte kvinnor att deras hälsa påverkas av en lägre inkomst. Däremot har självskattad deprivationen och ångslan och ångest ett samband hos kvinnor. Flickor som inte har råd att köpa vad kompisarna har påverkas psykiskt. Och somatiska besvär, såsom huvudvärk, påvisas särskilt bland pojkar när de saknar kontantmarginal för extra aktiviteter.

– Relativ deprivation är mer än avundsjuka, menade Monica Åberg Yngwe. ■

Jubileumskonferens 16 september 2009